

Donderdag 16.04

Plenaire lezing

Donkere materie, of: lezen zonder weg te kijken

Mathijs Sanders (Universiteit Groningen)

In iedere discussie over leeslijsten, canons en cursusprogramma's duikt vroeg of laat de vraag op wat te doen met onwelgevallige boeken, met teksten die ons confronteren met schokkende en soms verwerpelijke visies op mens en wereld. Welke werken laten we toe tot onze fysieke en mentale bibliotheek? Hoe benaderen we die? Op deze vragen zijn de afgelopen decennia uiteenlopende antwoorden gegeven, die resulteerden in evenzoveel wetenschappelijke methoden: van ideologiekritiek tot empirisch onderzoek naar het gebruik van literatuur en van historische receptiestudie tot onderzoek naar de relaties tussen literatuur en strafrecht.

Zomer 2021. De vondst van duizenden handgeschreven bladzijden van de omstreden Franse schrijver Louis-Ferdinand Céline (1894-1961) was een literaire sensatie van de eerste orde. De drie romans die dit verloren gewaande materiaal bevatte vormden decennialang een soort *dark matter*: onzichtbare, ontoegankelijke en onkenbare materie waarvan het bestaan enkel kon worden gepostuleerd uit wat wel degelijk zichtbaar was – een van de meest omstreden oeuvres in de moderne wereldliteratuur – en met behulp waarvan op speculatieve wijze het betekenispotentieel van dat oeuvre kon worden bepaald. Wat gebeurt er wanneer donkere materie opeens aan het licht komt? Welke patronen tekenen zich af in de receptie van deze drie romans – *Oorlog*, *Londen* en *De wil van koning Krogold* – in het Nederlandse taalgebied en welke effecten hebben de parateksten waarmee deze boeken worden omringd op de perceptie van het oeuvre?

Mijn lezing wil het belang benadrukken van empirisch onderzoek naar de receptie van literatuur, naar het gebruik van boeken die de morele en maatschappelijke consensus verstoren en naar de manier waarop de neerlandistiek vorm kan geven aan een van haar belangrijkste opdrachten: het kritisch (leren) lezen en interpreteren van schokkende werken als een noodzakelijke voorbereiding op het leven. Mijn verhaal zal uitmonden in een pleidooi voor het uitstellen van het primaire oordeel, voor kritische empathie als leeshouding en – in het voetspoor van paus Franciscus (*Brief over de rol van literatuur in de vorming*), Rita Felski (*Uses of Literature*) en William Marx (*Libraries of the Mind*) – voor een benadering die het radicale 'anders-zijn' van literatuur respecteert en productief maakt voor onderwijs en onderzoek.

Bio

Mathijs Sanders is sinds 2017 hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij studeerde Nederlandse Taal- en Letterkunde aan de Universiteit Utrecht, waar hij in 2002 promoveerde op *Het spiegelend venster. Katholieken in de Nederlandse literatuur, 1870-1940*. Na een korte periode aan de Open Universiteit werkte hij van 2004 tot 2017 aan de Radboud Universiteit Nijmegen bij de afdeling Algemene Cultuurwetenschappen. In 2017 verscheen zijn boek *Europese papieren. Intellectueel grensverkeer tijdens het interbellum* en in 2024 *Boekhouders van de vergankelijkheid. Late stijl in nieuwe poëzie*. Tussen 2013 en 2017 leidde hij samen met Erica van Boven het NWO-project 'Dutch Middlebrow Literature 1930-1940'.

Sessie 10: lezen van poëzie

Zien, kijken, lezen? Stadsdichterschap en poëtische aandacht in de openbare ruimte - Stéphanie Vanasten (Katholieke Universiteit Leuven)

In deze lezing wil ik graag vormen van ongewild, niet-gericht lezen van literatuur in de openbare ruimte onderzoeken. In een context van 'aandachtseconomieën' (Citton 2014) heeft een verschuiving plaatsgevonden van zeldzame goederen naar consumptie- en aandachtsgoederen: onze aandacht wordt in de publieke ruimte opgeëist door marketingsdenken, branding, promotie van culturele goederen, en gekenmerkt door 'wandering minds' (Kukkonen & Baumbach 2022). Hoe dient poëzie, bijv. ontstaan in het kader van stadsdichterschap, zich in een dergelijke aandachtscultuur aan (niet-)lezers aan? In tegenstelling tot hedendaagse leespraktijken gaat dit soort 'lezen' van literatuur/ poëzie niet uit van een bewuste, doelgerichte, soms voor de hand liggende individuele activiteit (opgelegd vs. vrijwillig), maar komt het ook ongeprogrammeerd of willekeurig op burgers (lezers en niet-lezers) af bij een toevallige ontmoeting (een gevelgedicht, een installatie etc.) in de collectieve ruimte. Aan de hand van een Nederlandstalig corpus van stadsdichterschap over een periode van tien jaar willen we 'le fonctionnement lectural' (Audet 2000, 16) van dit soort poëzie in de publieke ruimte van aandachtseconomieën beter trachten te begrijpen.

De leesproblematiek die hier in een spanningsboog tussen lezen en niet-lezen centraal staat, kan op complementaire wijze vanuit twee invalshoeken verkend worden, die verschillende onderzoeksvragen oproepen:

- Vanuit de tekstgerichte literatuurwetenschap: hoe wordt dit lezerspubliek verbeeld of opgeroepen in gedichten die ontstaan zijn in het kader van een publiek ambt als een stadsdichterschap? Hoe is deze stadsdichterlijke poëzie in haar tekstuele, zelfs intermediale configuratie bedacht in verhouding tot lezers (Audet, 2000, 16) en toeschouwers (Rancière 2008) in de openbare ruimte?
- Vanuit de lezersgerichte literatuurwetenschap: hoe worden reële lezers als *prosumers* (Jenkins 2006) soms betrokken bij het maken van sommige stadsdichterlijke poëzie? Welke leeseffecten brengt de inschrijving van het gedicht in het stedelijke weefsel, op andere dragers dan het boek, met zich mee? Wat weten we over empirische lezers als ontvangers van dit soort poëzie?

Graag wil ik daarbij *mind-wandering* (Kukkonen & Baumbach 2022), een van de sleutelconcepten van de cognitieve benadering van narratieve, literaire teksten, toetsen aan deze specifieke case van poëtische 'aandacht' in de openbare ruimte en uiteindelijk de vraag stellen, met Van de Ven & Van Gemert (2024), in hoeverre dit soort lezen, zelfs fragmentair en in een momentopname, voor het individu in tijden van aandachtseconomieën de weg opent voor vormen van weerstand, verstilling, herbezinning.

De vuurhaard van de toekomst: de plek van de poëzieanalyticus in vuur en vlam gezet - Luka Hattuma (Universiteit Utrecht)

Door de verstrengelde ecologische, politieke, sociale en culturele crisissen zijn de witregels, enjambementen, aanspreekvormen en ellipsen in de hedendaagse poëzie ingewikkelder

geworden dan ooit. Sinds de opkomst van de avant-garde wordt poëzie al niet meer gezien als een representatie van de werkelijkheid, maar als de constructie van een poëtische ruimte waarin 'nieuwe' en gemeenschappelijke werelden mogelijk worden gemaakt – het liefst in samenspraak met de lezer. In discussies over het interpreteren van poëzie waarin het lyrisch subject doelmatig democratiserend opereert lopen de meningen uiteen over de mate waarin de autonomie van de lezer door middel van ambiguïteit al dan niet behouden kan blijven. Zelden wordt echter bevraagd hoe we als poëzieanalytici deze doelbewuste ambiguïteit in de wetenschappelijke interpretatie kunnen behouden. Hoe kunnen we onze literatuurwetenschappelijke 'hermeneutische fetisj' (Mettes 2011, 348) temperen en ons 'geestelijk kannibalisme' (Bernlef 1978) verwerpen – juist in tijden van crises waarin poëtische analyses, gekenmerkt door formalistische steunpilaren, nog amper recht lijken te doen aan de affectieve betekenislagen van poëzie?

In deze lezing wordt beargumenteerd dat de poëtica's van de dichters Hannah van Binsbergen en Samuel Vriezen alternatieve perspectieven bieden voor de toekomst van de literatuurinterpretatie in relatie tot de autonomie van de lezer. Hoewel hun poëtische opvattingen inhoudelijk verschillen, dagen ze de poëzielezer- en analyticus uit om collectief te denken, narratieven te bevragen en zintuigelijke verbindingen aan te gaan met het (on)werkelijke: geheel in de traditie van Jeroen Mettes' anti-hermeneutische en poëtische revolutie. Door deze poëtische opvattingen in dialoog te plaatsen met enkele theoretische teksten over het potentieel van alternatieve letterkundige interpretatie (Susan Sontag; Jonathan Culler; Rita Felski) bevraag ik hoe de lezer wordt uitgenodigd te ontsnappen uit een dominant hermeneutisch systeem en de door Gilles Deleuze en Félix Guattari (1980, 16) gedefinieerde 'vluchtlijnen' te betreden om eigen betekenislagen en verbindingen te creëren (cf. Bluijs & Leven 2021, 6). Om te onderzoeken hoe de autonomie van de lezer in het gedicht zelf wordt vormgegeven, focus ik in de eerste plaats op een tweetal recent verschenen bundels van de hierboven genoemde auteurs – *Kokanje* (2022) van Hannah van Binsbergen en *De harmonie der scheuren* (2025) van Samuel Vriezen. Welke poëtische leeshouding van de analyticus doet recht aan het doel om de lezer in een triangulaire positie te brengen en zodoende uit te nodigen mee te denken in de gedeelde zoektocht naar de toekomst? Deze centrale vraag zal ons – als poëzielezers, literatuurwetenschappers, hermeneutici en schrijvers – begeleiden langs enkele poëtische bespiegelingen over de symbiose van poëzie en activisme in een tijd waarop de politieke vuurhaard onophoudelijk aangewakkerd wordt – juist in de poëzie.

Bibliografie

Bernlef, J. (1978). *Het ontplofte gedicht*. Querido.

Bluijs, S en Leven, B. (2021). (red.). *Vluchtlijnen van de poëzie. Over het werk van Jeroen Mettes*. Academia Press.

Culler, J. (2015). *Theory of the Lyric*. Harvard University Press.

Deleuze, G. en Guattari, F. (1980). *Mille plateaux. Capitalisme et schizophrénie*. Minuit.

Felski, R. (2015). *The Limits of Critique*. The University of Chicago Press.

Mettes, J. (2011). *Politieke poëzie – Poëtica bij N30*. Weerstandsbeleid. Wereldbibliotheek, 343-359.

Sontag, S. (2019). *Tegen interpretatie*. De Arbeiderspers.

Van Binsbergen, H. (2020). *Kokanje*. Uitgeverij Pluim.

Vriezen, S. (2025). *De harmonie der scheuren*. Het Balanseer.

Het oeuvre van de Dichter des Vaderlands: een alternatieve lezing - Steven Van de Putte (Universiteit Gent)

De hedendaagse poëzie is doordrongen van maatschappijkritiek. Dichters tonen zich betrokken bij actuele thema's zoals globalisering, klimaatopwarming of genderidentiteit en gaan hierover de dialoog aan met de lezer. Zij werpen zich daarbij nadrukkelijk op als opiniërende actor in de publieke sfeer. Tussen de regels van hun gedichten worden argumenten aangereikt die bijdragen aan de opinievorming in Habermas' deliberatieve democratie.

In de lezing ga ik dieper in op de intermediërende rol, tussen samenleving en staat, van titeldragende dichters en hoe die zich manifesteert in hun teksten. Als alternatief voor *close reading* pas ik een ideologiekritische leesmethode toe en interpreteer ik het oeuvre van Dichter der Nederlanden resp. Dichter van België vanuit diens *mission statement* en maatschappelijk discours in de media. Onder ideologiekritiek versta ik de wijze waarop deze dichters in hun in opdracht geschreven oeuvre een strategie ontwikkelen om ideologieën te ontmaskeren.

Ik focus daarbij op de casus waarin zij een ideologische instrumentalisering van cultuur blootleggen en daar een eigen verbindend narratief tegenover stellen. Mijn onderzoek richt zich in het bijzonder op een ideologiekritische lezing van het gedicht 'Wat ons rest' van Ramsey Nasr bij een schilderij van Vermeer en de gedichten van het project 'Ronde van België' van Laurence Vielle en Els Moors. Waar Nasr een beroep doet op de verbeelding van de cultuurliefhebber om kritisch om te springen met de utilitaire, economische visie op cultuur in een kapitalistische wereldorde, willen Moors en Vielle met hun zoektocht naar het poëtische centrum van hun land de ideologisch uitgelokte kloof tussen taal-en cultuurgemeenschappen dichten.

Sessie 11: herlezen van oude teksten

Herstellend lezen en fabuleren als dekoloniale theaterpraktijk: hedendaagse interpretaties van Dirk van Hogendorps *Kraspoekol, of de slaaverny* (1800) - Sarah J. Adams (Universiteit Utrecht)

Na een rumoerige première op 20 maart 1801 werd Dirk van Hogendorps abolitionistische drama *Kraspoekol, of de slaaverny* (1800) nooit meer in zijn geheel opgevoerd. Het stuk bekritiseert redelijk ondubbelzinnig het Nederlandse slavernijsysteem in de VOC-gebieden en werd door koloniale belangengroepen als te radicaal beschouwd. Hedendaagse lezers valt wellicht vooral de verheerlijking van de witte protagonist Wedano op: zijn vrijmaking van Tjampakka, een tot slaaf gemaakt meisje uit zijn huishouden, wordt zo opzichtig geënceneerd dat de lof voor zijn weldaad de eigenlijke emancipatie naar de achtergrond dreigt te verdringen. Van Hogendorps progressieve boodschap wordt inderdaad voortdurend ondermijnd door imperiale en paternalistische denkbeelden (Adams 2023). Toch keren theatermakers vandaag regelmatig terug naar *Kraspoekol*. Zo verwerkte regisseur Jorgen Tjon A Fong enkele sleutelscènes in zijn revueshow *Opo Kondre* (2017), stond het stuk centraal in de productie *Koken voor Tjampakka* (2019) van Muziektheater Veenfabriek, en vormde het in de zomer van 2025 het vertrekpunt voor een dekoloniale wandeling van Het Nationale Theater tijdens 'Theater voor Ketikoti'.

In mijn bijdrage onderzoek ik hoe *Kraspoekol* in deze hedendaagse projecten opnieuw werd gelezen en verbeeld. Duidelijk is dat makers in de toneeltekst vooral hebben gezocht naar momenten van verbinding eerder dan deconstructie en ruimte probeerden te creëren voor ideeën, gevoelens en personages die bij Van Hogendorp slechts in de marge bestonden. Ik wil hun praktijk dan ook in verband brengen met de hermeneutische benaderingen van onderzoekers als Eve Sedgwick (2002) en Saidiya V. Hartman (2008; 2019), die pleiten voor respectievelijk *reparative reading*—wat neerkomt op het zoeken van herstel en heling in teksten die getekend zijn door verlies of geweld—en *critical fabulation*—het creatief invullen van stiltes en afwezigheden in het koloniale archief. Het doel van mijn bijdrage is om via deze actuele herlezingen van *Kraspoekol* te reflecteren op leesmethodes die kunnen bijdragen aan een betekenisvolle omgang met beladen literaire (toneel)teksten.

Bibliografie

Adams, S.J. (2023). *Repertoires of Slavery: Dutch Theater Between Abolitionism and Colonial Subjection, 1770-1810*. Amsterdam University Press.

Hartman, S. V. (2008). Venus in Two Acts. *Small Axe*, 12(2), 1-14.

Hartman, S.V. (2019). *Wayward Lives, Beautiful Experiments: Intimate Histories of Riotous Black Girls, Troublesome Women, and Queer Radicals*. W. W. Norton & Company.

Hogendorp, D.V. (1800). *Kraspoekol, of de slaaverny*. M. Roelofswaart.

Sedgwick, E.K. (2002). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Duke University Press.

Dramaturgisch lezen van de Middelnederlandse literatuur (1900-1945) - Jan Załęcki (Universiteit van Wrocław)

De podiumbewerkingen van de Middelnederlandse literatuur zijn getuigenissen *par excellence* dat deze teksten in de respectievelijke tijdperken gelezen worden. Door het dramaturgisch lezen ervan brengen de bewerkers de oude literatuur in dialoog met het contemporaine publiek. In de *Inleiding in de dramaturgie* (Dieleman et al., 2020, 30) wordt er met een knipoog gerefereerd naar het beeld van de dramaturgen 'als omgevallen boekenkasten'. Toch blijkt de academische en analytische benadering van de tekst voor een toneelproductie waardevol te zijn in de opvatting van de auteurs. De 20ste-eeuwse bewerkers hebben ook deze traditionele benadering grotendeels toegepast om de middeleeuwse verhalen in een moderne toneeltekst om te zetten.

Het doel van deze bijdrage is om te bepalen wat dat dramaturgisch lezen van de Middelnederlandse teksten inhield in het geval van de bewerkers ervan in de eerste helft van de 20ste eeuw. Het antwoord op deze vraag is een centraal element van het onderzoek naar de relatie tussen mediëvalisme en de moderniteit in deze bewerkingen (het thema van mijn huidig promotieonderzoek). De manier waarop de tekst gelezen werd is weerspiegeld in de bewerking ervan en de analyse van de bewerkingen naar het idee van de top-downanalyse van een vertaling van Lambert & Van Gorp (1985) maakt het mogelijk om inzichten te krijgen in die leeswijze. In deze bijdrage geef ik een overzicht van de bevindingen over hoe de Middelnederlandse teksten (*Het lied van heer Halewijn*, *Servaaslegende*, *Karel ende Elegast*, *Ferguut*, *Mariken van Nieumeghen*, *Floris ende Blancefleur* en *Elckerlijc*) werden gelezen door de makers van de toneelbewerkingen ervan uit de jaren 1900-1945.

Vroegmoderne lezers van Middelnederlandse ridderverhalen - Małgorzata Dowlaszewicz (Universiteit van Wrocław)

Vanaf de introductie van de boekdrukkunst werd literaire stof toegankelijk voor een steeds breder publiek. Opmerkelijk is dat veel van de verhalen die bij lezers populair waren, teruggrepen op middeleeuwse bronnen. In de vroegmoderne periode verschenen talrijke prozabewerkingen van bekende Middelnederlandse teksten, die – gezien hun herhaalde uitgaven – vermoedelijk ook commercieel succesvol waren. Drukkers uit het noorden en het zuiden van de Lage Landen namen gretig verhalen op die al eeuwenlang geliefd waren, waaronder teksten uit uiteenlopende genres zoals *Vanden vos Reynaerde*, *Lanseloet van Denemerken* en *Elckerlijc*. Binnen dit corpus genoten ridderverhalen grote populariteit, met (herhaalde) bewerkingen van onder meer *Karel ende Elegast*, *Seghelijn van Jerusalem* en *Borchgravinne van Vergi*.

Deze prozabewerkingen kunnen worden beschouwd als vroegmoderne 'lezingen' van middeleeuwse teksten, waarbij de bewerkers fungeren als culturele bemiddelaars in de overdracht en herinterpretatie van oudere literatuur. In mijn presentatie wil ik mij richten op de editie *Een schone historie van Floris en Blanche fleur* (Groningen, 1646), een prozaversie van het bekende verhaal over de grootouders van Karel de Grote. Vanuit het perspectief van adaptatietheorie (en het bekende model van Hutcheon: What? Who? Why? How? Where? When?) wil ik analyseren hoe deze bewerking zich verhoudt tot de middeleeuwse bron en hoe zij functioneert binnen de bredere context van vroegmoderne prozaromans die de middeleeuwse stof verwerken. Bijzondere aandacht zal uitgaan naar de verwerking van typische elementen uit de middeleeuwse ridderverhalen – zoals hoofse liefde, de queeste,

(Bijbelse en allegorische) symboliek en het ridderethos – en hoe deze in de 17de-eeuwse literaire traditie van betekenis zijn verschoven. De presentatie beoogt daarmee inzicht te bieden in de dynamiek tussen traditie en vernieuwing in de vroegmoderne literaire cultuur.

Sessie 12: lezen van de canon

De literaire canon in de ogen van de gemiddelde Nederlander: inzichten uit een representatief enquêteonderzoek - Jeroen Dera (Radboud Universiteit)

Met de recente presentatie van de nieuwe literaire canon door de KANTL is opnieuw een hoofdstuk toegevoegd aan de lange traditie van canonlijsten in het Nederlandse taalgebied. Zoals vaker bij canoniseringsinitiatieven leidde dit tot intensief debat over de gemaakte keuzes, variërend van inhoudelijke kritiek tot verwijten van ideologische vooringenomenheid. In de neerlandistiek zijn dergelijke discussies reeds vanuit uiteenlopende invalshoeken onderzocht, van discursieve benaderingen (Duyvendak & Pieterse 2009) tot digitale benaderingen waarin algoritmische zichtbaarheid in Google centraal staat (Van der Deijl et al. 2019).

In het kader van de conferentie 'Vormen van lezen' stel ik echter een andere invalshoek centraal: hoe kijkt de gemiddelde Nederlandse burger naar de canon van de Nederlandstalige literatuur? In mijn bijdrage presenteer ik de resultaten van een representatief enquêteonderzoek onder 2000 Nederlanders van 16 jaar en ouder. Daarbij is onder meer gevraagd naar leesgedrag en boekenbezit, naar auteursnamen die spontaan met het begrip 'literaire schrijver' worden geassocieerd, en naar de bekendheid met veertig zorgvuldig geselecteerde auteurs. Deze auteurs zijn ingedeeld in vier groepen: (1) hooggerangschikte canonrepresentanten uit Van Deinsen et al. (2022), (2) schrijvers met zowel een notering in de *Bestseller 60* als een grote literaire prijs, (3) auteurs die in de *Bestseller 60* hebben gestaan en doorgaans als populaire fictieschrijvers worden gezien, en (4) hedendaagse literaire auteurs die nooit bestsellerstatus verwierven, maar volgens academisch letterkundigen wel poëticaal interessant zijn. Daarnaast werd gepeild naar opvattingen over het lezen van literatuur in het algemeen en in het bijzonder in de context van het middelbaar onderwijs (inclusief de stelling dat het belangrijk is dat leerlingen kennismaken van de literaire canon).

Omdat het onderzoek is gebaseerd op een representatieve steekproef, kunnen de resultaten worden geïnterpreteerd in het licht van demografische kenmerken, waaronder niet eerder onderzochte variabelen als opleidingsniveau en politieke voorkeur. Op die manier biedt de studie niet alleen inzicht in hoe de canon wordt herkend en gewaardeerd door de 'gemiddelde' Nederlander, maar wordt ook duidelijk of de bekendheid van literaire schrijvers varieert tussen verschillende demografische groepen.

Bibliografie

Duyvendak, L., & Pieterse, S. (red.) (2009). *Van spiegels en vensters: de literaire canon in Nederland*. Uitgeverij Verloren.

Van Deinsen, L., Sevenants, A., & Van der Velden, F. (2022). *De Nederlandstalige literaire canon(s) anno 2022. Een enquête naar de literaire klassieken: rapportage*. Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren.

Van der Deijl, L., Van den Bosch, A., & Smeets, R. (2019). The canon of Dutch literature according to Google. *Journal of Cultural Analytics*, 4(2).

Eén canon voor de Lage Landen? Een vergelijkende studie naar de leespraktijk in het Vlaamse en Nederlandse literatuuronderwijs. - Gitte Vertommen (Katholieke Universiteit Leuven) & Lieke van Deinsen (Katholieke Universiteit Leuven)

In juli 2025 lanceerde de *Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren* (KANTL) de nieuwe dynamische canon van de Nederlandstalige literatuur. De bekendmaking leidde meteen tot discussie over het overwicht van Nederlandse auteurs in een canon die vanuit Vlaanderen wordt gepresenteerd. Daarmee werd een fundamentele kwestie aangesneden: deelt een taalgebied ook per definitie een literaire canon?

Een relevante toetssteen daarbij is het literatuuronderwijs: daar wordt immers zichtbaar hoe de canon functioneert en welke werken daadwerkelijk de weg vinden naar nieuwe generaties lezers. Het onderzoeksproject *Canon in de klas. Nederlandse literaire klassiekers in het secundair onderwijs in Vlaanderen en Nederland* (KU Leuven/Radboud Universiteit) onderzoekt daarom welke literaire werken er in de hogere jaren van het secundair onderwijs gelezen worden in Vlaanderen en Nederland. Vooral het Vlaamse onderwijs is binnen deze kwestie tot nu toe onderbelicht gebleven.

Tijdens de presentatie bespreken we de eerste resultaten van onze lerarenenquête in Vlaanderen en Nederland, waarbij ruim driehonderd leraren Nederlands bevestigd werden. Daarbij focussen we specifiek op welke (canonieke) werken zij behandelen in de klas. Lezen Nederlandse leraren vooral Nederlandse auteurs? Gaat het vooral om oorspronkelijk Nederlandstalige teksten of ook vertalingen uit de wereldliteratuur? Welke criteria spelen een rol bij de selectie (denk aan genre, auteur, verwacht leesplezier)? Vinden Nederlandse en Vlaamse leraren het waardevol om canonieke literatuur in de klas te lezen en te bespreken, en hoe krijgt dat concreet vorm in de praktijk?

Tot slot gaan we in op de verschillen die zichtbaar worden tussen Vlaanderen en Nederland en staan we stil bij de implicaties daarvan voor het bredere debat over de positie en de legitimering van een gedeelde Nederlandstalige literaire canon.

De Bijbel lezen via popmuziek, popmuziek luisteren via de Bijbel: *The Passion* (2011-vandaag) - Laurens Ham (Universiteit Utrecht)

Sinds 2011 wordt in Nederland *The Passion* georganiseerd, een op de televisie uitgezonden passiespel voor een massapubliek. Het bijzondere van deze traditie is dat er voor het stuk veelal Nederlandstalige popliedjes worden gebruikt, die muzikaal en tekstueel vrijwel identiek zijn aan het origineel. Liedjes die niet met een religieus oogmerk geschreven zijn, worden associatief geadapteerd voor dit Paasevenement. Maar hoe werkt dat en welke religieuze en popmuzikale betekenissen komen zo bloot te liggen?

De manier waarop *The Passion* een inkijk geeft in de hedendaagse beleving van religie is de afgelopen jaren al meermaals wetenschappelijk bestudeerd. Zo deden Van den Hemel & Stengs (2023) onderzoek naar de wijze waarop het programma het publiek en de publieksrespons actief vormgaf en onderzochten Klomp & Van der Meulen (2016) het fenomeen uit etnografisch en religiesociologisch perspectief. Minder aandacht is er uitgegaan naar de interpretatieve aspecten van het evenement, dus de manier waarop met bijbelteksten en liedteksten wordt omgegaan. Wel werden enkele intertekstuele aspecten aangeraakt door Gärtner (2020) en schreven Luteijn, Klomp & Smit (2020) over de rollen van Pilatus en Judas in één editie van *The Passion*, die van 2019. Klomp schreef een volledige

monografie (2020) over het fenomeen, maar daarin overheersen theoretische perspectieven en blijft een meer gedetailleerde blik op het liedmateriaal uit.

Die interpretatieve aspecten wil ik in deze bijdrage wel centraalstellen, en analyseren op een tweeledige manier. Enerzijds wil ik laten zien welke lezingen van het lijdensverhaal van Jezus er doorklinken in de liedjes die gekozen worden. Anderzijds wil ik analyseren welke 'lezing' van de Nederlandse popmuziekcanon er zichtbaar wordt in deze passietraditie. Een hypothese is dat het evenement een sterk 'witte', middenklasse set aan liedjes presenteert.

Met deze volledige overzichtsstudie naar *The Passion* wil ik ook de vraag naar de grenzen van het lezen in de neerlandistiek op scherp stellen. Wat betekent het om een televisiemusicalreeks ook als deel van de Nederlandse traditie te lezen – en hoe helpen 'onze' typisch neerlandistische interpretatievaardigheden in het beter begrijpen van dit evenement?

Gärtner, S. (2020). The Passion of Christ on Television. Intertextuality as a Mode of Storytelling. *Religions*, 11(603).

Klomp, M. (2020), *Playing On. Re-staging the Passion after the Death of God*. Brill.

Klomp, M. & Van der Meulen, M. (2017). The Passion as Ludic Practice. Understanding Public Ritual Performances in Late Modern Society: a Case Study from the Netherlands. *Journal of Contemporary Religion* 32(3), 387-401.

Luteijn, M., Klomp, M., Smit, P. (2020). Kan de schuldige opstaan? Een analyse van de rol van Judas en Pilatus in de evangeliën en in *The Passion* 2019. *Kerk en theologie*, 71, 141-152.

Van Den Hemel, E. & Stengs, I. (2023). Pre-enacting The Passion. Restaging Religious Heritage, Producing Unruly Audiences. In: F. de Jong & J. Mapril (red.), *The Future of Religious Heritage. Entangled Temporalities of the Sacred and the Secular* (pp. 186-205). Routledge.

Sessie 13: lezen vanuit een genre

Autotheoretisch lezen/leven in de Nederlandstalige literatuur - Helena Van Praet (Universiteit Gent)

In recente jaren is er sprake van een opvallende toename van fragmentaire, essayistische vormen van schrijven met een informatieve insteek binnen de Nederlandstalige literatuur. Zo vertrekt de hoofdpersoon in Lieke Marsmans *Het tegenovergestelde van een mens* (2017) vanuit gevoelens en persoonlijke ervaringen om stil te staan bij grotere maatschappelijke kwesties zoals de klimaatopwarming en zo bij te dragen aan de theorievorming over deze onderwerpen. Hoewel critici reeds op deze vertroebeling van de grens tussen feit en fictie gewezen hebben (cf. Van Adrichem en Vermeersch 2022), werd dit experimenteel genre nog niet als literair fenomeen afgebakend binnen de moderne Nederlandse letterkunde. In de Angelsaksische en dan vooral Noord-Amerikaanse literatuurkritiek is dit soort schrijven echter wel gekend onder de noemer 'autotheorie,' een breed inzetbare term die in een literaire context opgevat kan worden als een vorm van autofictie met een sterk theoretische (en dus collectieve) focus (bv. Zwartjes 2019, Clare 2020, Fournier 2021). In deze bijdrage sta ik nader stil bij hoe Nederlandstalige vormen van autotheoretisch schrijven tegelijkertijd een vorm van lezen zijn, waarbij het subject nadenkt over het zelf in/en de wereld – kortom, over het leven – door partnerschappen met andere schrijvers aan te gaan via inter- en paratekstuele middelen. Mijn casus is Dorien Dijkhuis' prozadebuut *Dezelfde maan* (2024), dat zich expliciet als een navolging van het werk van Maggie Nelson, de autotheoretische schrijver bij uitstek, in de markt zet. Concreet vraag ik welke werken de vrouwelijke hoofdpersoon leest, waarom ze dit doet in een autotheoretische context en met welke mogelijke effecten op het gebied van identiteit. Door deze vragen te beantwoorden wil mijn bijdrage deze hedendaagse vorm van geëngageerd lezen duiden, zowel in zijn Nederlandstalige als bredere literaire en historische context.

Bibliografie

Clare, R. (2020). Becoming Autotheory. *Arizona Quarterly*, 76(1), 85-107.

Fournier, L. (2021). *Autotheory as Feminist Practice in Art, Writing, and Criticism*. MIT Press.

Van Adrichem, A. en Vermeersch, P. (2022). Inleiding: Betere waarheid. Over hedendaagse literaire non-fictie. *DWB*, 3. Geraadpleegd via

www.dwb.be/lees/smaakmakers/953281_beterewaarheid-over-hedendaagse-literaire-non-fictie

Zwartjes, A. (2019). Under the Skin: An Exploration of Autotheory. *Assay: A Journal of Nonfiction Studies*, 6(1).

Lezers van vernieuwing: een genretheoretische blik op Irina Van Goerees *De kooi* (1973) - Ruben Vanden Berghe

In de literatuurgeschiedenis wordt het concept 'genre' vaak gehanteerd als middel om vernieuwing te toetsen. Met name de roman staat bekend als een paradoxaal en dynamisch genre, dat 'zichzelf handhaaft door te veranderen' (Vervaeck 2014, 57). Zowel 'genre' als

'genreverandering' lijken dan ook op vanzelfsprekende wijze elementair voor de manier waarop we ontwikkelingen in literatuur waarnemen en beschrijven.

Deze paper onderzoekt welke rol de lezer heeft in de totstandkoming, vermenging en vernieuwing van genres. De centrale these van deze paper is dat een literaire tekst voorsorteert op mogelijke 'generische lezers'. Maar hoe krijgen we een beeld van de genregebonden verwachtingen die lezers koesteren, en waaraan teksten gehoorzamen of ontsnappen? En hoe verwerven lezers de 'generische bekwaamheid' om in een tekst die kenmerken te onderscheiden die van interpretatieve betekenis zijn?

Tegen de achtergrond van deze theoretische overwegingen werkt deze paper een lezing uit van de roman *De kooi* (1973) van de Vlaamse auteur Irina Van Goeree (1924-2020). De kooi speelt zich af in een futuristisch complex van glas en staal met diezelfde naam. In een onderkoelde en associatieve stijl beschrijft Brigit, een jonge IT-bediende, haar fundamentele vertrouwen in de 'nieuwe', hoogtechnologische psychiatrische zorgmethoden waarvoor de Kooi symbool staat. Brigits 'geloof' in de Kooi wordt echter op de proef gesteld door haar geliefde, de journalist Paul; in zijn schrijven zoekt hij een uitweg uit het in zijn ogen versnelde en verkilde heden.

Een hypothetische, contemporaine lezer trof in *De kooi* conventies en kenmerken aan van minstens drie genres die op dat moment in het Nederlandstalige generische systeem een marginale dan wel modieuze positie bekleden: sciencefiction, de experimentele roman en de katholieke probleemroman. Dat maakt *De kooi* tot een sprekend voorbeeld van de veranderingen die zich kunnen voordoen in en tussen literaire genres. De centrale vraag die deze paper stelt, is hoe deze particuliere *blending* van genres contemporaine ideeën over vernieuwing overneemt, bevordert of bijstelt. Zo laat de genrebril zien welke lezers de tekst anticipeert, en hoe de roman door vermenging van generische repertoires reageert op veranderingen in zowel het literaire systeem als bredere sociaal-culturele, technologische en religieuze contexten.

Bibliografie

Pyrhönen, H. (2007). Genre. In: D. Herman (red.). *The Cambridge Companion to Narrative* (pp. 109-123). Cambridge University Press.

Vervaeck, B. (2014). Genre in verandering. Vernieuwingen in de naoorlogse Nederlandstalige roman. *Spiegel der letteren*, 56(1), 51-83.

Metagnosis als leesstrategie: de lezer van het essay, in het essay - Luna Dieleman (Universiteit Gent)

Elke tekst waarin ziekte een prominente rol speelt, kan beschouwd worden als een *illness narrative*. Sinds enkele decennia nemen ziekteverhalen een centrale plaats in het autobiografische domein in, en worden ze in toenemende mate gelezen door een breed lezerspubliek (Van der Meer 2018). Binnen de Medische Geesteswetenschappen worden ze beschouwd als bron van kennis: sinds de jaren zeventig vormen ziekteverhalen een tegenwicht tegen biomedische reductie in de zorgverlening omdat ze inzicht bieden in de geleefde ervaringen van patiënten (Altschuler et al. 2023).

Het ziekte-essay neemt binnen het brede spectrum van ziekteverhalen een bijzondere plaats in. De essayist stelt zich zowel als schrijver en als lezer op, en door het gebruik van citaten en

andere referenties verbindt de auteur persoonlijke ziekte-ervaringen met maatschappelijke, politieke en culturele kaders. In dit proces betreft de auteur traditioneel ook een lezer. Dat literatuur lezers op verschillende manieren iets kan bijleren is duidelijk (Missinne 2017), maar in het essay staat die betrokkenheid centraal. Essays wekken de indruk continu 'hardop te denken' (Klaus 2012) en de lezer uit te nodigen om actief mee te denken (Jurecic 2016). Hoewel hedendaagse essaytheorie de intellectuele participatie van lezers vaak benadrukt, ontbreekt systematisch onderzoek naar de specifieke manieren waarop essayisten die participatie vormgeven en sturen.

Aan de hand van Danielle Spencers concept *Metagnosis* (2020) – dat laat zien hoe een diagnose leidt tot retrospectieve identiteitsonderhandelingen – bekijk ik twee recente Nederlandstalige ziekte-essays, *Kleinzeer* (De Vries 2020) en *Op een andere planeet kunnen ze me redden* (Marsman 2025). Bij zowel De Vries als Marsman spelen ook formele strategieën een sleutelrol in het delen en interpreteren van kennis over ziekte en lijden. Gedachtesprongen en onderbrekingen articuleren complexe, belichaamde ervaringen met ziekte en pijn op zowel inhoudelijk als vormelijk niveau (Peterson 398). Via het begrip *Metagnosis* onderzoek ik hoe de dubbele positie van de auteur – tegelijk schrijver en lezer – zich tot die van de externe lezer verhoudt, en hoe ook die laatste in het proces van kennisvorming rond ziekte en lijden betrokken wordt.

Sessie 14: panel 'witheid lezen'

Hans Demeyer (University College London)

Liesbeth Minnaard (Universiteit Leiden)

Sarah De Mul (Open Universiteit)

Isabel Hoving (Universiteit Leiden)

Dit panel heeft als inzet witheid te lezen in de naoorlogse Nederlandstalige literatuur. We sluiten daarbij enerzijds aan bij een traditie binnen de Neerlandistiek van ideologiekritisch en symptomatisch lezen, zoals in gender en postkoloniale studies (Meijer 1996, Pattynama 2014), en anderzijds bij bredere politieke en cultuurhistorische discussies in de Lage Landen over ras, raciale ongelijkheid en witheid (Essed & Hoving 2014, Buikema & Meijer 2003, 2004). Witheid begrijpen we als een geracialiseerde positie van dominantie die – zoals Gloria Wekker (*White Innocence*, 2016), en meer recentelijk Sibö Kanobana (*Witte orde*, 2024), Saskia Pieterse en Janneke Stegeman (*Uitverkoren*, 2024) en ook wij (Demeyer 2025, Minnaard 2021) beargumenteren – vaak 'onzichtbaar' en even zo vaak gebagatelliseerd blijft. Op welke manieren en met welke middelen valt witheid dan zichtbaar te maken in literaire teksten, en hoe vallen de blinde vlekken in onze literatuurwetenschappelijke leespraktijk bloot te leggen? Wat levert een dergelijke analyse van het functioneren en de verschillende betekenissen en effecten van witheid op voor het begrip van Nederlandstalige literatuur, en voor de Neerlandistiek als wetenschappelijke discipline? En waarom bleven bovengenoemde eerdere voorbeelden van onderzoek naar ras en witheid zonder bredere navolging?

Hier wil dit panel verandering in brengen. Met qua insteek uiteenlopende presentaties wil het bijdragen aan het onderzoek naar de werking van racialisering en witheid in de diverse aspecten van de Neerlandistiek, en dat voorbij de norm van kleurenblindheid en de praktijk van diversiteit & inclusiviteit die, ondanks alle goede bedoelingen, witheid buiten beeld plaatsen.

Isabel Hoving

Waarom blijft witheid zo'n onzichtbare, onbespreekbare positie? Ann Laura Stoler (2011) noemt het onvermogen om woorden te vinden voor de erfenissen van de kolonisatie 'koloniale afasie'. Die afasie is een gevolg van het langdurige, systematische (post-)koloniale verhullen van de gewelddadige herkomst van witte privileges en rijkdommen (cf. Jones 2014). Sinds het dekolonisatieproces op gang kwam vindt niet alleen in de literatuur, maar ook in de literatuurwetenschap en de literaire kritiek een worsteling plaats om de afasie te doorbreken, juist ook met betrekking tot witheid en wit privilege. In deze bijdrage schets ik een korte geschiedenis van de witte worsteling om een vertoog over witheid te vinden, aan de hand van een paar literaire voorbeelden en literatuurwetenschappelijke responsen, snapshots uit verschillende decennia (bv. Adriaan van Dis; Frank Westerman; Griet op de Beeck, Jaap Scholten). Zo wordt niet alleen duidelijk dat juist literatuur kan experimenteren met de vele tactieken om de onbespreekbaarheid van witheid te thematiseren of te doorbreken, maar ook dat witheid een meervoudig fenomeen is, dat is verweven met alle facetten van de samenleving.

Hans Demeyer

In de zomer van 2014 schreef ik voor mijn proefschrift een hoofdstuk over de verbeelding van het lichaam in Jef Geeraerts' *Gangreen I: Black Venus* (1967). In mijn analyse geef ik aan hoe Geeraerts voor zijn protagonist een 'mythisch beeld (...) als despoot' creëert waarvan de 'mogelijkheidsvoorwaarden (...) gelegen zijn in de koloniale condities' (2015, 219), en laat ik zien hoe de discursieve constructie van de vele zwarte vrouwen hem in deze 'machtsfantasie' dienen te 'bevestigen' (193). Ondanks mijn ideologiekritische of 'paranoïde' leeshouding (Sedgwick 2003) komen de termen wit(heid) en ras amper tot niet aan bod. Deze lacune valt nu des te meer op sinds vragen van dekolonisatie en racisme na de zomer van 2014 steeds luider zijn gaan weerklinken, en dat ook in relatie tot deze roman (Buelens 2019). In deze lezing stel ik mij de vraag wat de termen wit en witheid toevoegen aan een herlezing van de roman en mijn analyse ervan. Hebben ze vooral een symbolische waarde; dienen ze louter tot een hercodering van de bestaande analyse zodat het volstaat om te spreken van de 'witte despoot' en de 'witte machtsfantasie'; of leiden ze tot nieuwe inzichten voor een ideologiekritische lezing van deze roman?

Sarah De Mul

In de inleiding van de bundel *The Postcolonial Low Countries* (2012, 8) schreef mederedacteur Elleke Boehmer: 'The postcolonial when viewed from any metropolitan perspective [...] will always seem to be an expression of something 'out of joint' with the contemporary, whether it be deemed too late or too early.' In deze lezing wil ik nagaan in hoeverre deze stelling in het bijzonder geldt voor het onderzoek naar de werking van racialisering en witheid in de Nederlandstalige literatuur. Ik doe dit aan de hand van twee lezingen van witheid in de novelle *De zwarte kost* van Cyriel Buysse, mijn eigen lezing 'Framing the Congo and the (Un)bildung of the Imperial State' (2009) en Olivia Rutazibwa's 'Back to the Future met 'De zwarte kost'' (2021). Het doel is om te onderzoeken hoe, en op welke verschillende manieren, witheid in de novelle *De zwarte kost* in deze lezingen als 'an expression of something 'out of joint' with the contemporary' wordt vormgegeven.

Liesbeth Minnaard

Op zoek naar de verbeelding van witheid in de Nederlandstalige literatuur lijkt het haast onmogelijk niet in de 'valkuil' van de ethisch en politiek gezien belangrijke, maar in allerlei andere opzichten weinig bevredigende 'paranoïde leeswijze' (Sedgwick 2003) te belanden: het kritisch lezen van witheid in literaire teksten verwordt al te gemakkelijk tot het onthullen van hun racistische inslag. Om te verkennen of en hoe dat ook anders kan, zonder racismekritiek op te geven of esthetisch genot te prioriteren, gebruik ik Tom Lanoyes korte verhaal 'Een perfecte moord' als casus. Welke aanknopingspunten en inzichten biedt dit ongemakkelijke verhaal, gepubliceerd in de bundel *Spek en bonen* (1994), in het ongemak van witheid lezen?

Sessie 15: panel 'samenlezen' (2)

Wetenschappelijke inzichten en ervaringen uit de Vlaamse en Nederlandse praktijk

Agnes Andeweg (Universiteit Utrecht)

Laurie Bastemeijer (Universiteit Utrecht)

Akke Visser (Stichting Culturele Apotheek)

Ine De Rycke (Bond Zonder Naam)

Samenlezen is een relatief nieuwe leespraktijk die tot doel heeft het welzijn van deelnemers te verbeteren, meestal in een vrijwillige context en zonder nadrukkelijk educatief doel. De methode werd aan het begin van deze eeuw ontwikkeld door de Britse organisatie 'The Reader'. Sindsdien zijn er verscheidene vergelijkbare initiatieven ontstaan in de rest van Europa, zoals Stichting Culturele Apotheek in Nederland en Bond Zonder Naam in Vlaanderen. Samenlezen wint zowel als recreatieve als therapeutische praktijk aan terrein.

Bij het samenlezen luisteren en lezen deelnemers naar een tekst, delen ze er in vrije vorm hun gedachten over en nemen ze zo deel aan een proces van gezamenlijke betekenisgeving. De werking en effecten van samenlezen zijn onderzocht bij uiteenlopende demografische groepen. Het blijkt dat juist het samenlezen van literatuur positieve effecten heeft op (meta)cognitieve en sociale processen die verband houden met geletterdheid en persoonlijk welzijn (Järvholm et al. 2025; Andeweg et al. 2025; Billington & Steenberg 2021; Billington 2019; Davis 2016). Bovendien zou de ecologie van samenlezen de leesmotivatie en positieve leesgewoonten kunnen stimuleren, wat in tijden van ontleding en laaggeletterdheid perspectief biedt.

In dit panel wordt actueel onderzoek naar samenlezen gecombineerd met de laatste inzichten uit de praktijk. De deelnemers presenteren de stand van zaken in bestaand onderzoek naar samenlezen, en er wordt nieuw onderzoek naar samenlezen van Nederlandstalige literatuur in de onderwijscontext gepresenteerd. Daarnaast presenteren praktijkexperts hun ervaringen met en evaluaties van samenlezen in Nederland en Vlaanderen, met aandacht voor de vorming van sociale gemeenschappen binnen een verscheidenheid aan doelgroepen, zoals ouderen met dementie en mensen met een psychische kwetsbaarheid.

Agnes Andeweg synthetiseert de bestaande wetenschappelijke literatuur over de effecten van samenlezen. Het zich snel ontwikkelende onderzoek naar samenlezen, dat gebruikmaakt van uiteenlopende theoretische perspectieven en methodologieën uit verschillende disciplines, wijst op drie onderling samenhangende effecten: emotionele betrokkenheid, kennismaking met nieuwe perspectieven en het aangaan van sociale contacten. Ik bespreek de voordelen en beperkingen van de verschillende onderzoeksmethoden die in het onderzoek naar samenlezen worden gebruikt, en wijs op het potentieel van samenlezen in het onderwijs.

Laurie Bastemeijer deelt de voorlopige resultaten van een implementatieonderzoek naar samenlezen binnen het schoolvak Nederlands op het (voortgezet) middelbaar beroepsonderwijs, vanuit de vraag op welke manier een leesmethode als samenlezen op een waardevolle manier toegepast kan worden in een onderwijscontext, en wat voor opbrengsten er zijn op het gebied van leerlingbetrokkenheid.

Stichting Culturele Apotheek heeft het samenlezen in 2018 in Nederland geïntroduceerd en organiseert nu met ruim 150 vrijwilligers meer dan honderd samenleesgroepen in buurthuizen, bibliotheken, zorginstellingen en Odensehuizen door heel Nederland. Er wordt ook in het Fries samen gelezen.

Bond Zonder Naam bestaat al meer dan 50 jaar als verbindende organisatie en heeft inmiddels meer dan 50 vrijwillige leesbegeleiders die samenlezen in ziekenhuizen, therapeutische centra, rusthuizen en gevangenissen in Vlaanderen.

Bibliografie

Andeweg, A., Linden, S., & Bastemeijer, L. (2025). What Shared Reading Can Do: A Review of the Literature. *Narrative Works*, 14(1), 83-110. Geraadpleegd via <https://journals.lib.unb.ca/index.php/NW/article/view/35730>.

Billington, J. (red.). (2019). *Reading and Mental Health*. Springer International Publishing.

Billington, J., Steenberg, M. (2021). Literary Reading and Mental Wellbeing. In D. Kuiken, D. & A.M. Jacobs. (reds.), *Handbook of Empirical Literary Studies* (pp. 393–420). De Gruyter.

Davis, P. (2016). *What Literature Can Do*. University of Liverpool.

Järholm, K. et al. (2025). Shared Reading as an Intervention to Improve Health and Well-Being in Adults: A Scoping Review. *Frontiers in Psychology*, 16.

Sessie 16: de auteur als lezer

Lezen door de lens van het schrijversoeuvre - Linde De Potter (Katholieke Universiteit Leuven)

We lezen teksten vaak tegen de achtergrond van het oeuvre van de auteur in kwestie. Allerlei parateksten stimuleren de lezer in de richting van een oeuvregevoelige lectuur, waaronder de flaptekst, uitspraken van de auteur en de uitgever enzovoort. Veel auteurs en lezers tonen zich hiervan bewust. Zelfs een auteur als Hugo Claus, die er prat op ging geen 'eigen stijl' te hebben, moest erkennen: 'Er blijft altijd Claus, 't is te zeggen, iemand die de vorige boeken geschreven heeft'. Ook professionele lezers lezen teksten vaak door de lens van het schrijversoeuvre. Niettemin blijft de invulling van het concept, zoals editiewetenschapper Paul Eggert (2022) terecht stelt, vaak intuïtief en vaag. Wat wordt concreet tot een oeuvre gerekend? Hoe solide is zo een schrijversoeuvre? Gaat het daarin bijvoorbeeld uitsluitend om exemplarische werken, of is het net de uitzondering die de regel bevestigt?

In mijn bijdrage verken ik hoe het schrijversoeuvre als leesbril (intertekst) kan fungeren bij de lectuur van literaire teksten. Aandacht voor het grotere geheel waartoe een tekst behoort, kan een betekenissurplus mogelijk maken, maar evenzeer leiden tot een reductionistische lectuur. Wat is het belang van het oeuvre tijdens het lezen? In welke mate kunnen we lezen tegen het oeuvre in? Als zoeklicht gebruik ik het literaire pseudoniem, een fenomeen dat de problematiek van het oeuvre als tekstverzameling op de spits drijft. Centraal staat de vraag wat het pseudoniem ons kan leren over samenhang en variatie in schrijversoeuvres. Het lijkt namelijk het fenomeen bij uitstek dat de cohesie in een oeuvre ondermijnt, tot in die mate dat zo een pseudoniem het bestaan van een restoeuvre of zelfs een anti-oeuvre (Hermans 1979) suggereert. In hoeverre moeten we de teksten van dezelfde auteur maar geschreven onder verschillende pseudoniemen beschouwen als andere oeuvres? De kwestie wordt geëxploreerd via het oeuvre van enkele naoorlogse Nederlandstalige auteurs, onder wie Hugo Claus, Hella Haasse, Lucienne Stassaert, Huub Beurskens en Evi Aarens.

Schrijvers(bibliotheken) lezen: potentieel en problematiek van onderzoek naar schrijversbibliotheken - Marlou de Bont (Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience)

Bibliotheken van schrijvers bevatten een schat aan informatie, niet alleen over hun leesgedrag, maar ook over hun literaire en persoonlijke netwerk. Ze zijn de weerslag van een – en soms meerdere – leven(s) lezen. Tegelijkertijd roepen dit soort collecties bij de archivering en bestudering ook de nodige vragen op. Hoe volledig is zo'n bibliotheek eigenlijk? Wie is of zijn de samensteller(s)? In hoeverre is de auteur zelf 'curator' van de verzameling geweest? Wat is er toegevoegd en weggegeven; wanneer gebeurde dat en door wie? En welke hiërarchieën brengen we als onderzoekers en bibliothecarissen aan bij het archiveren en bestuderen van schrijversbibliotheken?

Uitgaand van de bovenstaande vragen belicht deze bijdrage het potentieel en de problematiek van de schrijversbibliotheek als onderzoeksobject aan de hand van voorbeelden uit de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience. Als onderzoeksbibliotheek met een uitgebreide collectie gedrukt literair erfgoed uit Vlaanderen beheert de Erfgoedbibliotheek verschillende schrijversbibliotheken, waaronder die van striptekenaar

Gommaar Timmermans (1930-1923) en zijn vader, de auteur en illustrator Felix Timmermans (1886-1947), de bibliotheek van auteur Ivo Michiels (1923-2012) en zijn vrouw Christiane Faes (1943-2018) en de verzameling van (jeugd)auteur Antoinette Buckinx-Luyckx (1903-1983). Wat vertellen deze collecties ons over hoe schrijvers lezen; en wat vertellen ze over hoe wij hun werk en leven lezen?

Herscheppingen: Hugo Claus leest Appel en Seneca - Stefan Clappaert (Vrije Universiteit Brussel)

Hugo Claus (1929–2008), een van de meest kameleontische figuren in de naoorlogse Nederlandstalige literatuur, bewoog zich met opvallend gemak tussen genres en media. Naast zijn literaire oeuvre vormen zijn activiteiten als vertaler en kunstcriticus een wezenlijk – maar vaak onderbelicht – onderdeel van zijn veelzijdige praktijk. Zoals Roland Barthes (1964) wijst Claus de rol van zogenaamd neutrale interpreter af: hij trekt andermans werk actief zijn eigen poëtische universum binnen en verkiest een creatieve herschrijving boven getrouwe imitatie of objectieve beschouwing.

In deze bijdrage onderzoek ik op welke wijze Claus' appropriatieve leeshouding gestalte krijgt in twee sleutelteksten: zijn post-surrealistische interpretatie van Karel Appels schilderijen in het essay *Karel Appel schilder* (1964) en zijn vrije theaterbewerking van Seneca's *Thyestes* (1966). Mijn hypothese is dat zijn creatieve benaderingen van zowel vertaling als kunstkritiek in belangrijke mate convergeren. De criticus fungeert hierbij als een 'vertaler van beelden' (met name via ekfrastische passages), terwijl de toneelschrijver optreedt als een 'criticus van de klassieken' (vooral via tekstuele en structurele transformaties; zie Claes 1984).

Als Appels schilderkunst kan worden beschouwd als 'open werk' (Eco 1989) en de klassieke theatertekst als een 'site of competing interpretations' (Venuti 2011, 233), dan biedt Claus' versie van beide stevast een lezing die conventionele betekenissen doorbreekt (vgl. Barthes 2004). Daarom analyseer ik zijn transformatieve ingrepen niet in de eerste plaats in relatie tot hun brontekst of -beeld, maar vooral met het oog op hun beoogde effect binnen de receptiecontext van de jaren zestig – een tijdperk waarin artistiek experiment en intermediale kruisbestuiving centraal stonden.

Bibliografie

Barthes, R. (1964). Qu'est-ce que la critique. *Essais critiques*. Éditions du Seuil, 252-257.

Barthes, R. ([1967] 2004). De dood van de auteur. *Het werkelijkheidseffect*. Historische Uitgeverij, 113-122.

Claes, P. (1984). *De mot zit in de mythe. Hugo Claus en de oudheid*. De Bezige Bij.

Claus, H. (1964.). *Karel Appel schilder*. A.J.G. Strengholt N.V.

Claus, H. (1975). *Oedipus – Thyestes*. De Bezige Bij.

Eco, U. ([1962] 1989). *The open work*. Harvard University Press.

Venuti, L. (2011). The poet's version; or, An ethics of translation. *Translation Studies* 4(2), 230-247.

Sessie 17: transculturele lezingen

Vormen van luisteren: bespiegelingen over de studie van Caraïbische orale literatuur in een multimediaal en dekoloniaal landschap - Daan van den Broek (Universiteit Utrecht)

De afgelopen jaren hebben verschillende collega's gepleit voor een heroverweging van de dominante boekcentrische benadering (Van der Starre 2021; De Roest 2024; Ham 2020). Zij pleiten daarbij voor aanvullende aandacht voor medialiteit, materialiteit en performativiteit en wijzen op de rijkdom aan teksten die bij een top-downbenadering al snel aan onze aandacht ontsnapt. Mijn lezing vindt aansluiting bij deze tendens door te reflecteren op de positie van Caraïbische orale tradities binnen de Nederlandstalige literatuur.

Ik vertrek vanuit de constatering dat Caraïbisch oraal erfgoed – denk aan liederen en vertellingen – in een dekoloniserend en multimediaal postkoloniaal landschap verstrengeld raakt met digitale media en moderne genres als *spoken word* en hiphop, zowel in het Caraïbisch gebied als in Nederland. In mijn lezing verken ik aan de hand van verschillende casussen wat deze multimediale en dekoloniale contexten betekenen voor de methodiek en houding waarmee we orale literatuur kunnen bestuderen.

Hoewel mijn reflecties op oraliteit gerelateerd kunnen worden aan een bredere Caraïbische context, beperk ik mij in deze lezing tot enkele casussen uit de Surinaamse context. Aan de hand van voorbeelden uit hiphop, *spoken word*, literair proza en danstoneel demonstreer ik hoe een lied uit de tijd van de slavernij, 'Faya siton', wordt geremedieerd. Daarmee krijgen we zicht op een bredere herinneringscultuur rondom het slavernijverleden (Fernández Campa 2023). Deze intermediale analyse vul ik aan met een reflectie op eigen etnografisch veldwerk in Suriname, waarbij samenwerking met Surinaamse gemeenschappen centraal stond. Ik bespreek enkele ervaringen met het werken op het snijvlak van letterkunde en antropologie en stel me de vraag op welke manier (witte) onderzoekers uit de neerlandistiek zich verhouden tot een literaire en filosofische traditie die deels uit verzet tegen de Nederlandse kolonisator is voortgekomen. (cf. Vété-Congolo 2016).

Bibliografie

Fernández Campa, M. (2023). *Memory and the Archival Turn in Caribbean Literature and Culture*. Palgrave Macmillan.

Ham, L. (2020). *Op de vuist. Vijftig jaar politiek en protestliedjes in Nederland*. Ambo Anthos.

Roest, A. de (2024). *De nieuwe golf. Culturele identiteit in hedendaagse Nederlands(talig)e hiphop. 2015-heden*. [Doctoraatsthesis, Universiteit van Leiden]

Starre, K. van der (2021). Van top-down, boekcentrisch, exclusief en autonomistisch, naar bottom-up, mediabreed, inclusief en heteronomistisch. *Nederlandstalig poëzieonderzoek sinds 1996. Nederlandse letterkunde*, 26(2-3), 363-376.

Vété-Congolo, H. (2016). *The Caribbean Oral Tradition. Literature, Performance, and Practice*. Palgrave Macmillan.

Transculturele poorten: de bemiddelende macht van parateksten in Poolse vertalingen van Nederlandstalige literatuur (1945–1990) - Hanna Bereźnicka (Adam Mickiewicz Universiteit)

Deze bijdrage analyseert de rol van parateksten als bemiddelende elementen in de transfer van Nederlandstalige literatuur naar Polen tussen 1945 en 1990. In een context van ideologische controle fungeerden inleidingen, vertalerscommentaren, nawoorden en flapteksten niet alleen als begeleidende teksten, maar ze bepaalden ook de interpretatie en legitimatie van vertaalde werken. Op basis van een corpus vertalingen wordt vanuit een literatuursociologisch perspectief geanalyseerd op welke manier vertalers, redacteuren en uitgeverijen parateksten produceerden die buitenlandse teksten hercodeerden binnen het Poolse culturele systeem dat door censuur werd gekenmerkt.

Deze productie vond plaats binnen een breder politiek en institutioneel kader en diende om vertaalde literatuur aan te passen aan de ideologische eisen van die tijd. Parateksten fungeerden als voorwaardelijke toegangspunten tot anderstalige literatuur, waarbij zij vooraf de betekenis kadreerden en begrensd. Door interpretatiekaders te bieden en het leesproces te sturen, legitimeerden ze de aanwezigheid van buitenlandse literatuur binnen een gecontroleerde culturele ruimte. Daarmee herdefinieerden ze de relatie tussen tekst en lezer en bepaalden ze de toegestane interpretatie van het 'vreemde'. Daarnaast werd onderzocht hoe deze teksten de leeservaring van het Poolse publiek beïnvloedden door als gids te dienen voor het begrijpen, waarderen en kritisch benaderen van 'vreemde' werken. De resultaten tonen dat parateksten geen marginale toevoegingen waren, maar essentiële schakels in de transnationale literaire circulatie tijdens de Koude Oorlog en bepalend voor de vormgeving van betekenis over culturele grenzen heen.

Kosmopolitisme als nieuwe lens voor onderzoek naar Nederlandse migrantenliteratuur - Ewa Dynarowicz (Universiteit van Wrocław)

Het onderzoek naar migrantenliteratuur is lange tijd gedomineerd door het multiculturele paradigma, waarin de nadruk ligt op culturele verschillen, nationale identiteiten, etniciteiten, religies en de positie van de migrant als buitenstaander. In mijn presentatie stel ik een alternatieve benadering voor: een lezing van migrantenliteratuur door de lens van kosmopolitisme. In plaats van vast te houden aan de gebruikelijke 'multiculturele' categorieën onderzoek ik hoe auteurs zichzelf definiëren en in hoeverre zij nationale en etnische labels ondermijnen. Daarmee dagen zij de conventies van het literaire veld uit, dat vaak exotisme en een outsiderperspectief verwacht, en formuleren zij nieuwe manieren om zich thuis te voelen in de wereld – manieren die niet door de natiestaat of het multiculturele model worden bepaald. Mijn analyse richt zich op Halil Gür, vaak gezien als 'de eerste Nederlandse migrantauteur'. Ik laat zien hoe hij *imagined communities* schept die niet Nederlands, Turks of migrant zijn, maar waarin hij zich positioneert als schrijver die streeft naar universaliteit en kosmopolitisme.